

А. В. Просяна,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірант кафедри прикладної лінгвістики

ТЕРМІНОСИСТЕМА ЮРИСПРУДЕНЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕРМІНІВ, УТВОРЕНИХ СУФІКСАЛЬНИМ СПОСОБОМ)

У статті окреслено основні проблеми сучасної юридичної лінгвістики та визначено один з її актуальних напрямів дослідження – аналіз юридичної термінологічної лексики. Представлено основні погляди на поняття юридичної термінології та подано визначення юридичного терміна. Терміни ґрунтовно розглянуто в українських законодавчих актах, скерованих на регулювання освітньої діяльності. В центрі уваги постали юридичні терміни, утворені суфіксальним способом.

Ключові слова: юридичний термін, терміносистема, законодавство, морфологічний спосіб творення, суфіксація.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В україністиці юридична лінгвістика представлена поодинокими науковими розвідками Ю. Ф. Прадіда, с. В. Дорди, О. О. Селіванової та ін., тому методологія, завдання, предмет і об'єкт цієї науки наразі залишаються дискусійними. Традиційно до завдань юридичної лінгвістики уналежнюють витлумачення юридичної термінології, лінгвістичну експертизу, інтерпретацію текстів у законодавчих актів тощо. З-поміж окреслених проблем особливе місце належить лінгвістичному аналізу законодавчих текстів, зважаючи на термінологічні хитання, неточність слововживання, стилістичні девіації та нагромадження синтаксичних конструкцій у текстах законодавчих актів. Крім власне лінгвальних чинників, актуальність дослідження визначають екстралінгвальні, що пов'язані з активним розвитком українського законодавства та необхідністю прийняття законів без достатнього опрацювання їх не лише юристами, а й мовознавцями.

Ступінь розроблення проблеми в лінгвістиці. Термінологія є невід'ємною частиною лексичної системи мови, що належить до найбільш відкритих систем, які

динамічно розвиваються. Процес активного розвитку термінології зумовлений фактами суспільно-політичного, фахового та лексичного характеру. У зв'язку із розвитком всіх сфер життя в країні з'являються нові поняття, які потребують нових слів, це, в свою чергу, супроводжується появою нових термінів. Поняття термінології застосовують у різних сферах знань, зокрема в юридичній лінгвістиці виділяється юридичний термін. Незважаючи на потужну теоретичну базу з термінознавства (І. Верхратський, В. Левицький, О. Курило, О. Огоновський, І. Пулюй, Д. Лотте, О. Нубасов, Є. Скороходько, В. Акуленко, І. Білодід, І. Квітко та ін.), проблеми юридичної термінології потребують комплексного дослідження, зокрема на ґрунті української юридичної термінології.

Метою нашої статті є дослідження особливостей вживання і творення юридичної термінології в законах, що регулюють освітню діяльність в Україні. Мета передбачала розв'язання таких **завдань**: визначити поняття «термін» та схарактеризувати його сутнісні ознаки; окреслити специфіку юридичних термінів; проаналізувати основні способи термінотворення в законодавчих актах та виявити специфіку суфіксального способу творення в законах, що регулюють освітню діяльність.

Об'єктом дослідження обрано тексти законів про освітню діяльність в Україні, а **предметом** – юридичні терміни, утворені морфологічним суфіксальним способом.

Викладення основного матеріалу дослідження. За тлумаченням лінгвістів Л. Симоненко та А. Крижанівської, терміни – це номінанти системи понять (реалій) науки, офіційної мови та ін., причому кожний термін у конкретній галузі має суспільно усвідомлене значення [3, с. 132]. Російські лінгвісти визначають термін як «слово чи словосполучення, що має професійне поняття й застосовується в процесі для пізнання та освоєння певного кола об'єктів і відношень між ними – під кутом певної професії» [1, с. 14–15]. Подібної думки дотримуються такі дослідники, як С. Бурдін, Я. Климовицький, О. Суперанська та інші. Є. Скороходько, зазначає, що термін – «слово чи усталене словосполучення, яке виражає соціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності, та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки цього поняття, що є релантним саме для цієї галузі», то виникає думка, що це визначення являється більш точним та актуальним [7, с. 76]. Отже, термін – це слово або словосполучення, яке містить в собі певне значення поняття, у свою чергу, термін вимагає до себе певних критеріїв, які його удосконалюють.

Термін має низку основних ознак, які можна використати у процесі виділення в складі спеціальної лексики: 1) специфічність використання (кожний термін належить до спеціальної галузі знань); 2) функція називання поняття; 3) дефінійованість (наявність наукової дефініції); 4) точність значення (яка встановлюється дефініцією); 5) контекстуальна стійкість (значення терміна є зрозумілим без контексту і мало залежить від контексту); 6) стилістична нейтральність; 7) езотеричність (точне значення терміна відоме тільки спеціалістам); 8) конвенційність (цілеспрямований характер появи); 9) номінативний характер (термін – це зазвичай іменник або словосполучення на основі іменника); 10) відтворюваність у мовленні (яка є важливою для словосполучень) тощо [9, с. 678]. Російський вчений-лінгвіст Д. Лотте, який вважається одним із перших лінгвістів, почав займатися проблемами термінознавства, висунув до науково-

технічного терміна наступні вимоги: системність, незалежність від контексту, однозначність, точність та лаконічність. Термін не повинен бути полісистемним, омонімічним, синонімічним [4, с. 73]. На нашу думку, ці критерії терміна реальні лише в межах певної терміносистеми, а за її межами термін втрачає свої значення та системні ознаки взагалі, тобто термін – детермінологізується (переходить в загальноживану лексику).

Важливе місце у термінофонді будь-якої мови належить юридичній термінології, що входить до сфери суспільно-політичної термінології. Під нею зазвичай розуміють відкриту систему номінативних одиниць, різних за походженням, які є спеціалізовані лексично (створені або запозичені), семантично (загальноживані слова, що отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новоутворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відображають сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації [6, с. 37]. М. Любченко визначає термін як слово або словосполучення, яке є основною одиницею юридичного тексту та виступає узагальненим найменуванням певного правового поняття або поняття, яке не є правовим, але в результаті функціонування у сфері юриспруденції набуває специфічних змістовних відтінків, як правило, вводиться в обіг юридичної науки законодавцем, характеризується емоційною нейтральністю та відносною стійкістю [5, с. 11].

Отже, юридичний термін – це слово чи словосполучення, яке використане в законодавчому акті, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, має точну дефініцію, відрізняється змістовою однозначністю та функціональною стійкістю; словесні визначення державно-правових понять, які, в свою чергу, виражають та закріплюють зміст нормативно-правових приписів держави.

У юридичній термінології поширені номінації процесу та результату діяльності, представлені в законодавчих актах (67% від усіх іменникових однокомпонентних термінів, утворених морфологічним способом). Процесуальна семантика переважає в номінаціях *здобування, впровадження, комплектування, декларування, квотування, створення, піклування, погодження, відшкодування, спрямування, отримання, формування, позбавлення, регулювання, залучення, оволодіння*, що термінологізуються у відповідному контексті, напр.: *...діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти...* (Закон України «Про Вищу освіту»); *...використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти...* (Закон України «Про Вищу освіту»). Процеси, позначувані віддієслівними іменниками опрідметненої дії, розрізняються за ознакою тривалості/нетривалості [8, с. 46]. Тривалість представлена номінаціями *розмежування, навчання, впровадження, оздоровлення*, напр.: *...забезпечуються (...) оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома...* (Закон України «Про дошкільну освіту»); а нетривалість – номінаціями *задоволення, рішення, призначення, звільнення*, що актуалізують семантику результативності в контексті: *...здійснюють добір, призначення на посади та звільнення з посад керівних кадрів у державних і комунальних дошкільних навчальних закладах...* (Закон України «Про дошкільну освіту»).

Серед цих термінів особливе місце належить найменуванням процесам освітньої діяльності: *ліцензування, навчання, виховання, вивчення, викладання, знання, навантаження, акредитування, координування, оцінювання* тощо, напр.: *Зарахування учнів до загальноосвітньої санаторної школи (школи-інтернату) проводиться у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади (Закон України «Про загальну середню освіту»); Поточне та підсумкове оцінювання знань учнів та вибір їх форм, змісту та способу здійснює загальноосвітній навчальний заклад (Закон України «Про загальну середню освіту»).*

Менш частотними є номінації результативної семантики, напр.: *завдання, навантаження, вміння* тощо, що вказують на матеріальне втілення відповідних процесів, напр.: *Педагогічне навантаження педагогічного працівника у сфері дошкільної освіти – час, призначений для здійснення навчально-виховного процесу (Закон України «Про дошкільну освіту»).*

Другою за частотністю є група іменникових термінів, утворених за допомогою суфіксів *-аці-, -ізаці-/изаці-* (14% від усіх іменникових однокомпонентних термінів, утворених морфологічним способом). Модель словотворення в цьому випадку «дієслово + суфікси *-аці-, -ізаці-/изаці-*». Термінотворення в межах іменникових термінів здійснюється і за допомогою продуктивного суфіксу *-аці-, -ізаці-/изаці-*, на чому наголошують сучасні лінгвісти (Т. А. Коць, Л. М. Колібаба, О. А. Стишов) щодо словотворення останніх десятиліть: «досить помітною є тенденція до європеїзації чи, за іншою термінологією, до інтернаціоналізації словотвірних типів, (...) що виявляється в зростанні активності як твірних основ, так і афіксальних морфем, що мають загальноєвропейський або ширше – інтернаціональний» [2, с. 132]. На думку Л. М. Колібаби, такі «девербативи відрізняються від віддієслівних іменників з функціонально тотожним формантом *-нн-* (*руйнування, поетизування, жебракування*) вказівкою на масштабність позначеної ними дії, а тому вживаються для передавання грандіозності певної події чи явища та мають експресивне забарвлення [2, с. 84]. У проаналізованих законодавчих текстах такі терміни представлені іменниковими лексемами віддієслівного характеру: *комплектаци́я, ліквідаці́я, стабілізаці́я, апеляці́я, дефляці́я, дискримінаці́я, конфіскаці́я, монополізаці́я, специфікаці́я, кваліфікаці́я, атестаці́я, соціалізаці́я, реалізаці́я, профілізаці́я, орієнтаці́я, спеціалізаці́я, акредитаці́я, адаптаці́я, інтеграці́я* тощо. У контексті терміни з такими суфіксами активно вживають і подають з іншими віддієслівними термінологічними лексемами, напр.: *Атестаці́я педагогічних працівників позашкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності здійснюється, як правило, один раз у п'ять років (Закон України «Про позашкільну освіту»); ...атестаці́я навчальних закладів системи загальної середньої освіти, оприлюднення результатів атестаці́ї через засоби масової інформації...* (Закон України «Про загальну середню освіту»).

Проте в межах юридичної термінології ця група термінів не має яскраво вираженої семантики масштабності та глобальності, натомість функціонують дублетні терміни із суфіксами *-нн-* та *-аці-*, напр.: *комплектування – комплектаці́я, ліквідування – ліквідаці́я, інтегрування – інтеграці́я* тощо. Останнім часом спостерігаємо тенденцію до активного вживання віддієслівних іменникових

термінів із питомими українськими суфіксами *-нн-* та зменшення вживання термінів із запозиченими суфіксами *-аці-*, *-ізаці-/изаці-*.

Третю групу за частотністю (11% від усіх іменникових однокомпонентних термінів, утворених морфологічним способом) представляють відприкметникові терміни із суфіксом *-ість-*, напр.: *мобільність*, *наступність*, *перспективність*, *результативність*, *добровільність*, *здібність*, *гнучкість*, *прогностичність*, *єдність*, *безперервність*, *різноманітність* тощо. Атрибутивна семантика зберігається в цих термінах, утворених за моделлю «прикметник + суфікс *-ість-*». Іменникові терміни, утворені таким способом мають абстрактну семантику, напр.: *Основними принципами освіти в Україні є: **доступність** для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; **рівність** умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, демократизм, **пріоритетність** загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями* (Закон України «Про освіту»). Вважаємо, що низька частотність цієї групи зумовлена саме абстрактним характером, більшою мірою характерним для наукового терміна, ніж для юридичного, який повинен бути конкретним.

Суфікс *-ість-* переважно виражає значення якості або властивості, що увиразнюється твірною прикметниковою основою. Цей суфікс є достатньо продуктивним у творенні юридичної термінології, зокрема в межах освітньої законодавчої бази, напр.: *...**добровільності** вибору типів позашкільних навчальних закладів, форм позашкільного навчання і видів діяльності...* (Закон України «Про позашкільну освіту»). Його використано і для творення одного з ключових термінів законів про освіту – лексеми *особистість*, що має конкретне значення.

Інші іменникові терміни, утворені суфіксальним способом, мають поодинокий характер і низьку частотність уживання. Фіксуємо функціонування лексем, що виникли під впливом російської мови і мають російські відповідники із суфіксом *-к-*, напр.: *підготовка*, *перепідготовка*, *підтримка*, *розробка* тощо, з якими співвідносяться українські терміни *підготування*, *перепідготування*, *підтримування*, *розроблення* із питомим суфіксом *-нн-*. Останні вживаються не так часто через сталі традиції в юридичному дискурсі, де тривалий час домінувала російська мова. В аналізованих законодавчих актах такі віддієслівні іменникові терміни трапляються зрідка в обмеженій кількості слів, напр.: *...**підготовка**, **перепідготовка** та підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи дошкільної освіти* (Закон України «Про дошкільну освіту»); *Професійно-технічна освіта забезпечує здобуття громадянами професії відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей, а також допрофесійну **підготовку**, **перепідготовку**, підвищення їх кваліфікації* (Закон України «Про професійно-технічну освіту»).

Непродуктивним у творенні юридичної термінології галузі освіти є суфікс *-тт-*, представлений у лексемі *здобуття*, напр.: *Громадяни України мають право на **здобуття** повної загальної середньої освіти у приватних навчальних закладах* (Закон України «Про загальну середню освіту»). Інші терміни в проаналізованих тестах не зафіксовані, хоч термінологічна лексика, утворена за допомогою суфіксу *-тт-* досить поширена в науковому мовленні: *відкриття*, *розкриття*, *злиття* тощо.

Усі розглянуті вище терміни-іменники називають явища, процеси, властивості та утворені або від дієслів, або від прикметників за допомогою

відповідних суфіксів. Остання група термінологічної іменникової лексики є відіменниковою або віддієслівною та має агентивну семантику, позначаючи активного діяча або носія ознаки, тобто суб'єкта дії (6% від усіх іменникових однокомпонентних термінів, утворених морфологічним способом). Для утворення цих лексем використовують суфікси *-ець, -ант, -тель, -ник, -ист, -ач, -ор* та ін., напр.: *вихованець, вихователь, курсант, ординатор* тощо. Наприклад, у контексті: *...вихованці шкіл-інтернатів усіх типів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають на повному державному утриманні* (Закон України «Про загальну середню освіту»); *...вихователі-методисти, вихователі, старші вихователі, вчителі (усіх спеціальностей), вчителі-дефектологи, вчителі-логопеди, практичні психологи, соціальні педагоги, інструктори з праці, інструктори з фізкультури, інструктори слухового кабінету, музичні керівники, керівники гуртків, студій, секцій, інших форм гурткової роботи та інші спеціалісти...* (Закон України «Про дошкільну освіту»). Ця група термінів, хоч і має різні форманти, що вказують на семантичне навантаження, однак є нечастотною в аналізованих текстах. Здебільшого номінації осіб використовуються для позначення учасників виховного та освітнього процесу різних рівнів освіти, напр.: *Держава здійснює соціальний захист вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів та інших осіб незалежно від форм їх навчання і типів навчальних закладів, де вони навчаються, сприяє здобуттю освіти в домашніх умовах* (Закон України «Про освіту»).

Остання група номінацій, утворених за допомогою суфіксації, – терміни на позначення приміщень, що використовуються в навчальному процесі: *деканат, ректорат*. Такі терміни утворено за допомогою суфіксу *-ат* і вони здатні позначати не лише приміщення, а й метонімізуватися як назви груп людей, які працюють у відповідному приміщенні.

Висновки. Юридична термінологія входить до сфери суспільно-політичної термінології, це відкрита система номінативних одиниць, різних за походженням, які спеціалізовані лексично, семантично і фразеологічно для вираження понять, що відображають сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації. Юридичний термін – це слово чи словосполучення, яке використане в законодавчому акті, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, має точну дефініцію, відрізняється змістовою однозначністю та функціональною стійкістю; словесні визначення державно-правових понять, які, в свою чергу, виражають та закріплюють зміст нормативно-правових приписів держави. У термінотворенні іменникових лексем суфіксальний спосіб є високо продуктивним. Під час аналізу законодавчих актів, що регулюють освітню діяльність в Україні, виявлено, що найпродуктивнішим суфіксом є *-ин-* (67%), менш продуктивними суфікси *-аці-, -ізаці-/изаці-* (14%), *-ість-* (11%), *-ець, -ант, -тель, -ник, -ист, -ач, -ор* (6%), інші способи творення мають поодинокий характер (2%). Терміни-іменники утворюються переважно від дієслів – це терміни із семантикою процесуальності, тривалої і нетривалої дії; від прикметників – це терміни із значенням властивостей та якості; від іменників – терміни на позначення суб'єктів дії та приміщень і груп людей. Зафіксовано тенденцію до вживання питомих українських словотвірних формантів на противагу скороченню запозичених і зросійщених форм слів.

Подальші перспективи дослідження полягають у виявленні особливостей термінотворення в межах різних морфологічних класів і семантичних груп.

Література

1. Головин Б. Н. Терминология // Березин Ф. М., Головин Б. Н. Общее языкознание. – М. : Просвещение, 1979. – 416 с.
2. Колібаба Л. М. Функціонально-семантичне розмежування віддієслівних спільнокоренових різносудфіксальних іменників у сучасній українській мові / Л. М. Колібаба // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя : [зб. наук. праць]. – Серія «Філологічні науки». – 2012. – Кн. 2. – С. 79–85.
3. Крыжановская А. В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А. В. Крыжановская, Л. А. Симоненко. – К. : Наукова думка, 1987. – 163 с.
4. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте // Вопросы теории и методики. – М. : Изд-во Ан СССР, 1961. – С. 81–103.
5. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості і види : автореферат на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / М. І. Любченко. – Харків, 2012. – 20 с.
6. Панько Т. Українське термінознавство / Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
7. Скороходько Є. Ф. Термін у науковому тексті / Є. Ф. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.
8. Тур О. Потенціал судфіксального способу творення термінів землеустрою та кадастру / Оксана Тур // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2010. – № 675. – С. 45–49.
9. Українська мова : Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

А. В. Просяная,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра прикладной лингвистики

ТЕРМИНОСИСТЕМА ЮРИСПРУДЕНЦИИ КАК ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕРМИНОВ, ОБРАЗОВАННЫХ СУФФИКСАЛЬНЫМ СПОСОБОМ)

В статье представлены основные проблемы современной юридической лингвистики и указан один из ее актуальных аспектов – анализ юридической терминологической лексики. Освещены основные взгляды на понятие юридической терминологии и поданы определения юридического термина. Термины проанализированы на материале украинских законодательных актов, направленных на регулирование образовательной деятельности. В центре внимания исследования – юридические термины, образованные судфіксальным способом.

Ключевые слова: юридический термин, терминосистема, законодательство, морфологический способ словообразования, суффиксация.

O. V. Prosyana,
Odessa National I. I. Mechnikov University,
Department of Applied linguistics

LAW TERM SYSTEM AS AN OBJECT OF LAW LINGUISTICS STUDY (BASED ON SUFFIX-FORMED TERMS)

The article outlined the main problems of modern linguistics and legal noted one of its priority areas of research – analysis of legal terminology vocabulary. In the theoretical part time delimited from other lexical items, lists the criteria for selection and timing are working definition of the term. Also presented the main views on the concept of legal terminology is the definition of the legal term, which is the core terminology jurisprudence. Terms thoroughly considered in Ukrainian legislation, aimed at regulating the educational activity. The focus of facing legal terms coined suffix method. Determined that the texts of legislation common terms to describe processes, phenomena and results of educational activities. This group of terminological vocabulary of nouns presented with different suffixes depending on the origin of semantics. Among the foundations of legal terminology generators singled verb, adjective and noun forms on which the established legal terms. The basic word creative types suffixal terms of reliance on the type of word formation and semantics.

Key words: legal term, terminosystem, legislation, morphological method of word formation, suffixation.